

GRAMATINIAI POEZIJOS VERTIMO ASPEKTAI: OSKARO MILAŠIAUS EILĖRAŠČIO „LA BERLINE ARRÊTÉE DANS LA NUIT“ VERTIMŲ ANALIZĖ

LIUCIJA ČERNIUVIENĖ

*Vilniaus universitetas
Filologijos fakultetas
Vertimo studijų katedra
liuce@hotmail.com*

Poezijos vertimas ir poezijos vertimų analizė nuolat yra aktualūs vertimų tyrinėtojams: viena vertus, dėl galimų tirti aspektų gausos, kita vertus – dėl to, kad poezijos vertimai apskritai nedaug tyrinėti. Oskaras Milašius, lietuvių kilmės prancūzų poetas, yra bene gausiausiai verstas į lietuvių kalbą. Straipsnyje kiek neįprastu poezijos vertimų tyrinėjimui gramatiniu aspektu analizuojami keturi skirtingų vertėjų to paties eilėraščio vertimai. Toks aspektas pasirinktas remiantis Romano Jakobsono mintimi, jog poezijos gramatika gali virsti gramatikos poezija. Būtent gramatikos poezijos vaidmuo Oskaro Milašiaus eilėraštyje „La berline arrêtée dans la nuit“ ir šio eilėraščio vertimuose yra kalbamojo straipsnio analizės pagrindas.

ĮVADAS

Poezijos vertimas visuomet užėmė išskirtinę vietą tarp kitų vertimo rūšių, nes poetinis tekstas sukelia bene daugiausia problemų vertėjams ar poeziją verčiantiems poetams. Iki šių dienų vis dar tvirtinama, kad poezijos vertimas apskritai neįmanomas, arba kad verčiant poeziją perteikiama tik menka originalo dalis, arba kad tiesiog poeziją reikia versti proza: „Du vienas kitam prieštaraujantys poezijos vertimo traktavimai yra logiška „nežinojimo, ką daryti su poezija“, išdava: kartojama, kad poezijos vertimas yra neįmanomas, kartais teigiama, kad vertimas turi būti „poezija“ <...>; literatūra painiojama su ne literatūra, neįžvelgiama jos specifiškumo, kai lyginama su kitomis kalbos sritimis“ (Meschonnic 1999, 328). Tačiau šie gana kategoriški teiginiai paneigiami tūkstantmete vertimo praktika: VII a. pr. Kr. iš šumerų kalbos į akadų kalbą buvo išverstas epas apie Gilgamešą (Ballard 2007, 25–26), o ką jau kalbėti apie poezijos vertimus Europoje – Dantės, Šekspyro, Gėtės, prancūzų poetų vertimus.

Vertimų tyrinėtojai Lietuvoje poezijos vertimai yra platus tyrimų laukas. Poezijos vertimų tyrimų nėra daug, galimų tyrinėti aspektų pasirinkimas išties įvairus. Jeigu kalbėsime apie prancūzų poeziją, viena vertus, į lietuvių kalbą versta ji negausiai, antra vertus, esami vertimai beveik netirti, išskyrus kelias recenzijas apie O. Milašiaus, F. Villono poezijos vertimus.

Oskaras Milašius yra gausiausiai į lietuvių kalbą verstas prancūzų poetas. Vertimo analizei šio poeto eilėraščių vertimai yra itin tinkama medžiaga, nes, pavyzdžiui, vienas eilėraštis gali būti verstas kelių vertėjų. Straipsnyje analizuojamą eilėraštį „La berline arrêtee dans la nuit“ vertė keturi vertėjai ir poetai: Algirdas Patackas, Valdas Petrauskas, Alfonsas Nyka-Niliūnas ir Juozas Urbšys. Dėl ribotos straipsnio apimties empirinėje dalyje J. Urbšio vertimas bus įvardytas 1 vertimas, A. Nykos-Niliūno – 2 vertimas, A. Patacko – 3 vertimas ir V. Petrausko – 4 vertimas.

TYRIMO PAGRĮSTUMAS IR METODIKA

Poetinio teksto specifikai visų pirma būdinga tai, jog poezijos kuriami vaizdai išsiskiria kur kas didesniais apibendrinimais nei proza parašyti kūriniai. Mintys ir jausmai, vadinasi, ir kalba, poezijoje nepaprastai koncentruoti. „Žodinis vaizdas yra tik poetinio vaizdo branduolys, tas substratas, kuriame įsikeroję prasminiai jo elementai“ (Sezemanas 1970, 333). Poetinis tekstas pasižymi dar viena savybe: garsinė žodžio raiška turi prasmę. Tai būdinga tik kelioms žmogaus kalbinės raiškos sritims (patarlės, žodžių žaismas, reklama). J. Cohenas skiria du poetinės struktūros lygius: foninį, arba versifikaciją (forma), ir semantinį (turinys), kurie „dalyvauja“ eilėraščio prasmės kūrime (Cohen 1966). Tad pagrindinis dėmesys gali būti skiriamas teksto poetikai, eilėdarai, fonetikai, semantikai. Gramatiniai poezijos vertimo aspektai iš esmės beveik nėra tyrinėjami. R. Jakobsonas teigia, kad šių laikų lingvistus pirmiausia domina „semantiniai visų kalbos lygmenų aspektai“ (Jakobson 1987, 80), o „poetiniai ištekliai, slypintys morfologinėje ir sintaksinėje kalbos struktūroje, arba, trumpai tariant, gramatikos poezija, ir jų literatūrinis rezultatas, poezijos gramatika, buvo retai pripažįstama kritikų, ir beveik visuomet neigiama lingvistų“ (cituota Larose 1989, 134).

Kalbėdamas apie meno kūrinius, filosofas H.-G. Gadameris išdėsto tokį požiūrį:

„Motyvai, vaizdai ir garsai – tai tartum prasmės statybiniai elementai. Bet ne raidės, žodžiai, sakiniai, periodai ar skyriai. Pastarieji priklauso gramatikai ir sintakse, sudaro raštijos skeletą, o ne kūrinio pavidalą. Pavidalas atsiskleidžia per poetines ir vaizdines kalbos priemones, kurių savitarpio žaismas pamažu jį kuria. **Paskui tai galima suskirstyti dalimis, ir šitai gali pasitarnauti pačiam matymui ar klausymui, vyksmui, nes šis tampa labiau diferencijuotas**“ (Gadamer 1999, 247). (Paryškinta straipsnio autorės)

R. Jakobsono ir H.-G. Gadamerio požiūris, straipsnio autorės nuomone, iš esmės sutampa, nors jie kalba apie skirtingus dalykus: suskirstę dalimis kūrinį galime pažvelgti į jį giliau ir suvokti gilesnius kūrinio prasmės klodus. Iš pirmo žvilgsnio elementarios gramatinės

kategorijos, nors jos tėra „raštyjos skeletas“, gali kurti savarankišką prasminį audinį, kuris sudarys neatsiejiamą kūrinio prasmės visumos dalį, ir jei vertėjas jo neperpras ir į jį neatsižvelgs, versdamas jį neišvengs mažesnių ar didesnių prasmės nuostolių.

Pasak Olimpijos Armalytės ir Liongino Pažūsis, klystume, jeigu kalbos ženkle sampratą apribotume tik žodyno vienetais. Ne mažiau svarbų vaidmenį kalbos sistemoje vaidina jos gramatinė sandara. Leksinės ir gramatinės reikšmės skiriasi raiškos būdu: reikšmės, kurios vienoje kalboje turi leksinę raišką, kitoje kalboje gali turėti gramatinę raišką ir atvirkščiai (Armalytė, Pažūsis, 1990). Jeigu kalbėsime apie verstinio teksto analizę, gramatika dažnai yra pernelyg nuvertinama teigiant, kad vertėjo kompetencija yra išmanyti originalo kalbos ir vertimo kalbos gramatinę sandarą. Tai tarsi savaime suprantamas, diskusijų nevertas dalykas. Tačiau šiuo atveju mes kalbame apie poetinį tekstą. *Poezijos gramatika* yra sudėtinė kūrinio prasmės dalis, virstanti *gramatikos poezija*, kurios ignoruoti vertėjas negali, nes net vienas ne taip išverstas gramatinis laikas gali ardyti viso kūrinio semantiką.

Eilėraštyje „La berline arrêtée dans la nuit“ vartojamų gramatinių laikų sąranga kuria tam tikrą prasmę. Kiekvienas O. Milašiaus pavartotas gramatinis laikas nėra atsitiktinis ar pasirinktas vien paklūstant gramatinėms prancūzų kalbos normoms. Šį faktą įrodė Magdalena Nowotna, atlikusi semiotinį kūrinio tyrimą *Prarastų laikų beiėškant Oskaro V. de Miloszo pėdomis* (Nowotna 1997). Šio eilėraščio analizę „Nepavykęs dialogas“ atliko ir Saulius Žukas. Remiantis šiomis analizėmis bus tiriama, kaip gramatinių reikšmių sukurta prasmė perteikiama visuose keturiuose eilėraščio vertimuose į lietuvių kalbą.

EMPIRINĖ DALIS

Paprastai gramatinių laikų vertimas iš vienos kalbos į kitą nebūna atskira vertimo tyrimų sritis. Iš tiesų vieno ar kito laiko pavartojimas originale, jo vertimas į kitą kalbą, regis, neturėtų būti itin komplikuotas ir reikalauti išsamios analizės. Kiekviena kalba turi savą ateities, praeities ir dabarties raišką, ir kiekvienoje kalboje įmanoma rasti atitikmenų verčiant.

„Laikas – žmogaus ir viso pasaulio būtis. <...> Yra dvi pagrindinės laiko sąvokos – filosofinė ir lingvistinė. Lingvistinė čia pavadinta ta laiko sąvoka, kuri reiškia konkrečiomis kalbos formomis. <...> Trys laiko plotmės – dabartis, praeitis ir ateitis – yra universalus laiko dalijimas, būdingas visomis kalbomis kalbantiems žmonėms ir sudaro kiekvienos kalbos gramatinės laikų sistemos karkasą. O tai, kad laikų skaičius įvairiose kalbose labai skiriasi, priklauso nuo papildomųjų laiko dalijimo orientyrų, kuriuos viena ar kita kalba kalbantys žmonės įtraukia į laiko dalijimo sistemą. Pavyzdžiui, vieniems praeities veiksmui žymėti pakanka vienos formos, kitiems prireikia dviejų, o tretiesiems ir dviejų neužtenka...“ (Paulauskienė 1994, 325–326).

Prancūzų kalba pasižymi ypatinga laikų gausa. Prancūzų kalbos laikai skirstomi į paprastuosius ir sudėtinius. Sudėtinių yra ir ateities (*futur antérieur*), ir praeities (*passé composé, passé antérieur*) tiesioginės nuosakos laikų. Sudėtiniai laikai sudaromi iš *participe*

passé (būtojo laiko dalyvio) ir pagalbinių veiksmažodžių *avoir* (*turėti*) bei *être* (*būti*) asmenuojamųjų formų. Pagalbiniai veiksmažodžiai praranda savo leksinę reikšmę. Pagalbiniai veiksmažodžiai gali būti ir *aller* (*eiti*) bei *venir* (*ateiti*), su kuriais sudaromi netolimos ateities (*futur proche*) ir netolimos praeities (*passé proche*) laikai (Riegel, Pellat, Rioul 1999).

Lietuvių kalbos tiesioginės nuosakos laikų sistema iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti visiškai skirtinga, nes turi tik keturis laikus, tačiau lietuvių kalboje yra sudėtinės (arba analitinės) laikų ir nuosakų formos, kurias sudaro veikiamieji ir neveikiamieji dalyviai su pagalbinio veiksmažodžio *būti* asmenuojamosiomis formomis. Pagalbinis veiksmažodis tokiais atvejais taip pat praranda savo leksinę reikšmę. Tad iš esmės dauguma sudurtinių prancūzų kalbos laikų į lietuvių kalbą gali būti verčiami analitinėmis konstrukcijomis: *quand tu auras fini ton travail, tu pourras jouer / kai būsi pabaigęs darbą, galėsi žaisti*. Veiksmo *trukmės/baigtumo* opozicija prancūzų kalboje reiškiamą specialiomis laikų formomis, lietuvių kalboje veikslas reiškiamas žodžių darybos priemonėmis.

Kadangi vien grynų gramatinių kategorijų kūrinio ir jo vertimų analizei vis tiek neužteks, bus aptarti ir O. Milašiu būdingi bei analizuojamame eilėraštyje atsirandantys įvaizdžiai ir glaustai pristatytas eilėraščio siužetas.

O. Milašiaus lyrikai būdingi simbolizmo bruožai, vėlyvesnė jo lyrika neabejotinai yra filosofinė (Baužytė 1989). Poetas gimė Čerėjos dvare (Mogiliovo gub.). O. Milašius užaugo absoliučioje dvasinėje vienatvėje ir savo lyrikos ir prozos herojus dažniausiai apgyvendins „gimtuosiuose namuose, rečiau pilyse ar rūmuose, kartais – smuklėse, užieigose, viešbučiuose, stotyse, uostuose, lošimo namuose, ligoninėse, gatvėse ir t. t., t. y. buveinėse, simbolizuojančiose laikinumą, nepastovumą“ (Dručkutė 1993, 29). Gimtųjų namų įvaizdis kartosis per visą O. Milašiaus kūrybą. G. Dručkutė išskiria dar vieną esminį O. Milašiaus poezijos įvaizdį – sodą, antrąjį būsimo poeto Čerėjoje praleistos vaikystės centrą, svarbią vaikystės vietą, prisiminimų priežastį ir objektą. Namai ir sodas – reikšmingiausi O. Milašiaus vaikystės veiksniai, ir daugelyje eilėraščių bei kitų kūrinių šie įvaizdžiai eina greta (Dručkutė 1993). Eilėraštyje „La berline arrêtée dans la nuit“ karieta sustoja prie rūmų-namų vartų. Šiame kūrinyje laikinumas ir nepastovumas lyg įkūnijamas kelionėje, kuri baigiasi prie namų durų.

Eilėraštyje susipina praeitis ir dabartis. Karieta sustoja prie rūmų vartų, ir kol tarnas nuėjęs ieško raktų, lyrinis „aš“ kalba savo bendrakeleivei apie rūmus, sodą, oranžeriją, girią prie rūmų, savo senolius, kurių kapai – kažkur tolimose šalyse. Pasakojimas trūkinėja, kai jis siūlo jai pamiegoti, apgailestauja, kad atvežė ją į tokius niūrius namus, kartu džiaugiasi, kad jie pamatys gražų vaikystės kambarį, mato, kaip debesys dengia mėnulį, stebisi, kodėl vis negrįžta tarnas su raktais.

Kaip jau buvo minėta, šiame kūrinyje laikai sudaro vientisą nedalomą visumą. M. Nowotna nurodo tris pagrindines eilėraščio „La berline arrêtée dans la nuit“ sąvokas: **kelionę, (laiko) sustojimą ir naktį**, ir teigia, kad šio subjekto yra keliautojas tarp kelių

atskaitos taškų, keičiantis savo padėtį žemėje. Todėl šiuo atveju svarbiausia atitinkamas gramatinių laikų sutvarkymas. Kiekvienas laikas šiame eilėraštyje yra pavartotas tam tikru tikslu ir turi savo prasmę. Yra skirtumas, ar pavartotas paprastasis būtasis, ar sudėtinis būtasis, ar paprastasis būsimasis, ar netolimą ateitį reiškiantis laikas, susijęs su sakymo aktu, situacija, „nekantrėsnis“ ir todėl subjektyvesnis.

Eilėraščio laikų sąranga sukasi apie pagrindinę ašį – pačioje eilėraščio pradžioje pavartotą nekaitomą veiksmožodžio formą *en attendant* (*laukiant*), kuri sustingdo eilėraščio laiką: laikas privalo sustoti, kad būtų išsaugota subjekto praeitis, prarasta šalis. Pasak M. Nowotnos, ši forma „yra laiko sustingdymo ir panaikinimo forma, kadangi laiko savybė yra judėjimas. <...> Čia, šiame tekste, pusdalyvio (*gérondif*) forma modifikuoja laukimo vertę, išryškindama vienalaikiškumą („Raktų laukdama“), o tai sustingdo laiko tėkmę. Laiko sustabdymas, gramatinės logikos požiūriu kone absurdiškas, įgyja prasmę specifinėje poetinėje konfiguracijoje, suteikiančioje subjekto būčiai figūratyvinę išraišką. Subjekto būti pirmiausia apibūdina jo santykis su laiku. Subjektas *yra* laiko tėkmėje, bet jis yra ir laiko *padarinys*“ (Nowotna 1997, 65). *Gérondif* forma į lietuvių kalbą dviejų šio eilėraščio vertėjų yra išversta pusdalyviu: *raktų belaukdama*, *raktų laukdama*. Dviejuose kituose vertimuose vartojama būsimąjo laiko forma: *o kol atneš raktus*, *kol atsiras raktai*, tačiau abiem atvejais pavartotasrieveksmis *kol* (ligi kurio laiko) perteikia laiko sustingimo, laukimo pojūtį – gramatinė originalo reikšmė išreikšta leksinėmis priemonėmis ir atitinka originalo prasmę. Eilėraštyje ši forma pavartojama du kartus, ir vertėjai taip pat tą pakartojimą išlaiko:

1 lentelė

Originalas	1 vertimas	2 vertimas	3 vertimas	4 vertimas
<i>En attendant les clefs</i> (3:133)	Raktų belaukdama (1:188)	Raktų belaukdama (1:190)	O kol atneš raktus (1:192)	O kol atsiras raktai (2:335)

Kadangi yra laukiama, kalbantysis kalba savo bendrakeleivei. Jis kalba apie tai, kas **yra dabar**, kaip atrodo namai ir jų aplinka, ir apie tai, ką prisimena, **kas buvo**. „Centrinis teksto subjektas yra drauge senis ir kūdikis. Jis pats sau senolis“ (Nowotna 1997, 93). Tad lyrinio „aš“ kalbėjimą būtų galima suskirstyti taip:

2 lentelė

Laukimas	
Kas yra dabar	Kas buvo anksčiau
Kalbėjimas apie tai, kas yra dabar, išreiškiamas	Kalbėjimas apie tai, kas buvo, išreiškiamas
<i>présent</i> (esamasis laikas)	<i>passé simple</i> (paprastasis praeities laikas)

Laukimas	
Kas yra dabar	Kas buvo anksčiau
<i>passé composé</i> (sudėtinis praeities laikas)	<i>Imparfait</i> (paprastasis praeities laikas, reiškiantis nesibaigusį, pasikartojantį veiksma)
<i>futur proche</i> (sudėtinis netolimos ateities laikas)	
<i>futur simple</i> (paprastasis ateities laikas)	
<i>impératif</i> (liepiamoji nuosaka)	
<i>participe passé</i> (būtojo laiko dalyvis)	

Kas gi yra dabar? Tarnas ieško raktų; ponias prašoma paklausti naktinio alėjos šlamesio; kalbantysis ruošiasi ją nešti iki pilies durų; namas niūrus ir juodas jo ponias-kūdikiui, ir toji ponias žino liūdną savo bendrakeleivio praeitį; jo protėviai miega tolimose šalyse, ir kalvoje laukia jiems skirta vieta, o su kalbančiuoju gęsta jų giminė; netrukus jie abu pamatys gražų vaikystės kambarį, kur tylą prabyla pajuodę portretai; gęsta žibintas; mėnulis pasislėpė; pelėda ūkauja giraitė; ponios prašoma, kad ji pamiegotų; ji pamatys, kokia graži giria birželį; sniegas tirpsta ant jos veido; ją ima miegas; sniegas sukasi vėjyje; kalbantysis nieko negirdi, matyt, tarnas nuėjo išgerti, nes tarnas senas ir kvaištelėjęs; namas juodas, spynos surūdijusios, vynuogienojai išdžiūvę, durys užrakintos, tarnai išmirę, langinės uždarytos, alėjoje pilna lapų; kalbančiojo atmintis prasta, jis atsimenta tik proprosenelio oranžeriją ir teatrą; jis girdi žingsnius alėjos tolumoje, ir štai pasirodo Vitoldas / Vytautas su raktais.

Eilėraštyje daug veiksmažodžių, vartojamų esamuoju laiku. Juos būtų galima suskirstyti į dvi grupes: pirmoji – tai veiksmažodžiai, reiškiantys kalbėjimo akto metu vykstančius veiksmus, ir antroji – kai dabartis nėra sukoncentruota į kažkokį dabar vykstantį konkretų veiksma, o konstatuojami besitęsiantys seniai prasidėję procesai, t. y. veiksmas ilgesnis už kalbamąjį momentą.

Pirmajai grupei priklauso pats pirmasis poeto pavartotas esamojo laiko veiksmažodis – jie turi laukti, o tarnas tuo metu ieško raktų: *Il les cherche sans doute parmi les vêtements de Thècle*. Dviejuose vertimuose taip ir verčiama: *Be abejo, jisai jų ieško; Tikriausiai jis ieško jų*. Kituose vertimuose vertėjai vartoja būsimąjį laiką: *Jis jų, žinoma, ieškos; Senis ieškos jų*: Ateities / dabarties riba tarsi susilieja, ir atrodytų, jog prasmė išlieka ta pati: ar jis jų ieško, ar ieškos, tiesiog reikalingi raktai, reikalingas tam tikras rezultatas. Tačiau vis dėlto originalo esamasis laikas siejasi su jau aptarta *gérondif* forma: yra laukimas, ir laukimo metu **yra kažkas daroma**: kaip tarnas ieško raktų, taip tirpsta sniegas ant moters veido, taip jis sukasi vėjyje, taip šnabžda alėja, taip gęsta žiburys. Gal pernelyg drąsu būtų teigti, jog dviejų vertėjų pavartotas būsimasis laikas netinkamas, tačiau esamasis laikas vis tiek tiksliau perteikia tai, kas pasakyta originale:

3 lentelė

<i>Il les cherche sans doute Parmi les vêtements De Thècle morte il y a trente ans (3:133)</i>	Jis jų, žinoma, po Teklės kišenės, tos, Kur trisdešimt metų kai mirė, ieškos (1:188)	Be abejo, jisai jų ieško Mirusios prieš trisdešimt metų Teklės Drabužiuose (1:190)	Senis ieškos jų Tarp mirusios prieš trisdešimt metų Teklės apdarų (1:192)	Tikriausiai jis ieško jų Prieš trisdešimt metų mirusios Teklės drabužiuose (2:335)
--	---	---	--	---

Kai lyrinis „aš“ bendrakeleivei pasakoja apie savo prosenius, O. Milašiaus vartojama esamojo laiko forma *laukia* reiškia veiksmą, ilgesnį už kalbėjimo momentą: *Ils dorment dispersés dans les pays lointains / Depuis cent ans / Leur place les attend / Au coeur de la colline* (3:134). Tai veiksmas be pabaigos ir be pradžios, toks esamasis laikas, kuris yra dar neįvykęs, tebesitęsiantis, „tebelaukiantis“, nors *jie* miega jau šimtas metų. Šios reikšmės perteiktos visuose vertimuose, nors 3 vertime pavartotas dalyvis: *Jų kaulai* [yra] *išbarstyti tolimose šalyse* (1:192). *Jie* yra išsisklaidę, bet kalva yra vienintelė. Tad nėra svarbu, ar vertėjas išvertė *jie miega*, ar *jų kaulai iššibarstę*. Svarbiausia, kad *laukia* *jiems skirta vieta*. Šis veiksmožodis visuose keturiuose vertimuose verčiamas esamuoju laiku.

Problema kyla dėl veiksmožodžio *s'éteindre*, kuris taip pat pavartotas esamuoju laiku, ir du kartus: gęsta subjekto giminė ir gęsta žibintas:

4 lentelė

<i>Avec moi leur race s'éteint <...> La lanterne s'éteint, la lune s'est voilée</i> (3:134)
<i>Aš paskutinis jųjų kraujo <...> Žiburys jau gęsta, mėnulis niaukstos</i> (1 vertimas) (1:188)
Su manimi užges jų giminė <...> Žibintas gęsta , mėnuo apsitraukė (2 vertimas) (1:190)
<i>Aš – paskutinis ainis savo giminės <...> Žibintas gęsta, mėnuo slepiasi tylus</i> (3 vertimas) (1:192)
Su manimi išnyksta jų giminė <...> Žibintas užgęsta , mėnulis apsiblausęs (4 vertimas) (2:335–337)

Tai du skirtingi esamieji laikai: žibintas gęsta čia ir dabar, o kalbančiojo giminė gęsta kartu su kalbančiuoju – ribos išplėstos, veiksmas abstraktus. Anot M. Nowotnos, „du esamieji laikai: mano giminė užgęsta ir žibintas gęsta <...> yra sentenciniai, atsieti nuo sakymo dabarties. Veiksmožodžio *s'éteindre* prasmė įveda tamsios nakties semantinį lauką – „mėnuo apsitraukė“ (Nowotna 1997, 96). Nė viename vertime šio veiksmožodžio prasmė neperteikta, nes pirmame ir trečiame vertimuose jis tėra pavartotas vieną kartą, o antrajame vietoj esamojo laiko pavartotas būsimasis. Būsimojo laiko pavartojimas nėra

visiškai adekvatus originalo prasmei. Pasak S. Žuko, „pažodžiui šios frazės veiksmožodis pateiktas esamajame laike, o ne būsimajame, kaip tai matome vertime. <...> **Tai reiškia, kad nykimas ne perspektyva, virtuali galimybė, bet jau prasidėjęs realus procesas**“ (Žukas 1997, 66) (paryškinta straipsnio autorės). Ketvirtajame vertime išsaugoma esamojo laiko reikšmė, tik neperteikiamos tamsos, nakties, gesimo semos – tiesiog paliekamas išnykimas. Išlaikius gramatinę sandarą saugoma semantinė.

Poetas eilėraštyje vartoja du būsimuosius laikus: paprastąjį būsimąjį ir netolimą ateitį reiškiantį laiką. Forma *je te porterai* (nunešiu aš tave) ir forma *nous allons voir* (netrukus pamatysime) supriešinamos viena su kita. Bendresnio pobūdžio veiksmas „nunešti“ priešpastatomas artimiausios pasekmės numatymui (*netrukus pamatysime*). Netolimą ateitį reiškiantis laikas *futur proche* prancūzų kalboje vartojamas tuomet, kai sakantysis nori pabrėžti būsimą veiksmo realumą, tai, kad tas veiksmas tikrai įvyks, ir lietuvių kalboje gali būti perteiktas leksinėmis priemonėmis, pavyzdžiui, prieveiksmiais *tuoj, netrukus*. Štai vertimai:

5 lentelė

<i>Je te porterai à travers les ronces et l'ortie des ruines / Nous allons voir la belle chambre de l'enfance</i> (3:133)	
1 vertimas: Tave nunešiu per griuvėsių erškėtrožes ir dilgėles / Nueisim žvilgterėti seklyčios kur augau (1:188)	2 vertimas: Nunešiu aš tave per gervuogynus ir griuvėsių dilgėles / Mes aplankysim gražųjį vaikystės kambarį (1:190)
3 vertimas: Per griuvėsių erškėčius ir dilges nunešiu tave / Tuoj pamatysim gražų vaikystės kambarį (1:192)	4 vertimas: Nešiu tave per gervuoges ir dilges / Tuojau pamatysime gražų vaikystės kambarį (2:335)

Tad ši praeities ir ateities sąsaja perteikta tik trečiajame ir ketvirtajame vertimuose. Abu variantai atitinka originale pavartotų laikų prasmę. Kituose vertimuose vartojama paprastojo būsimąjo laiko forma *nueisim, aplankysim* – tai emociškai neutralaus būsimąjo laiko prasmė. Ji nesusieja praeities su dabartimi. Vertėjui privalu paisyti originalo autoriaus pasirinktų gramatinių reikšmių, nes jeigu šiuo atveju originale pavartoti du skirtingi būsimieji laikai, matyt, autorius turėjo savų sumetimų.

Eilėraščio dalyje **tai, kas yra dabar**, vartojamas ir sudėtinis būtasis laikas *passé composé*, reiškiantis jau įvykusį veiksma, susijusį su kalbėjimo momentu (tokia gali būti šio laiko funkcija prancūzų kalboje (Riegel, Pellat, Rioul 1999, 301–302)): *mėnulis pasislėpė, tarnas nuėjo išgerti, kalbantysis prarado atmintį*. Šie veiksmai susiję su tuo, kas vyksta

kalbėjimo metu. Dviejų laikų – esamojo ir būtojo sudėtinio – vartojimas būdingas kalbėjimo aktui, šnekamajai kalbai, dialogui, todėl jis turi atsispindėti vertime. Štai šių laikų vertimų variacijos:

6 lentelė

<p><i>la lune s'est voilée</i> <i>il est allé boire</i> <i>j'ai perdu la mémoire</i> (3:134–135)</p>	
<p>1 vertimas: mėnulis niaukstos jis bus nuėjęs išsigerti kur buvo mano protas (1:188–189)</p>	<p>2 vertimas: mėnuo apsitraukė jis nuėjo išsigerti aš pats nebeturiu nė atminties (1:190–191)</p>
<p>3 vertimas: mėnuo slepiasi tylus jis jau pasigėręs aš – nebetkęs atminties (1:192–193)</p>	<p>4 vertimas: mėnulis apsiblausęs jis bus nuėjęs išgerti aš nieko nebeprisimenu (2:335–337)</p>

Nė vienas vertimas adekvačiai neperteikia šių laikų vartojimo, nors, atrodytų, uždavinys nėra itin sunkus: *mėnulis pasislėpė, tarnas nuėjo išgerti, aš pravadau atmintį*. Dialoge šnekamosios kalbos funkciją atliekantis „gyvas“ kalbėjimo laikas virsta statiškais vaizdais, pasyvo konstrukcijomis, retoriniais sakiniais ar tiesiog teiginiais. Suardoma tam tikrais prancūzų kalbos laikais O. Milašiaus sukurtą to, kas vyksta čia ir dabar, ir to, kas vyko praityje, priešprieša. Tarsi pasimeti vertime.

Pasakojime apie **tai, kas buvo**, vartojami būtieji laikai, būdingi naratyvui: *passé simple, passé composé, imparfait*. Šių praeities laikų sąranga iš esmės perteikta visuose vertimuose ir atskiros išsamesnės analizės nereikalauja.

IŠVADOS

Pagal M. Nowotnos interpretaciją suskirsčius eilėraščių į laukimo, dabarties ir praeities tarpsnius galima teigti, kad eilėraštyje „La berline arrêtée dans la nuit“ vienas pagrindinių prasmės krūvių tenka laikų raiškai.

Vertėjams pavyko perteikti originalo laukimo ir praeities tarpsnių gramatinių laikų raišką.

Originalo dabarties tarpsnio laikų sąrangos nepavyko perteikti nė vienam vertėjui. Dialogas tarp eilėraščio lyrinio „aš“ ir jo bendrakeleivės kartais virsdavo statiškais vaizdais,

neliko abstrakčios reikšmės esamojo laiko ir gramatiniu, ir semantiniu požiūriu svarbioje kūrinio vietoje.

Kūrinio gramatika ne visuomet tėra paprastas kūrinio „skeletas“. Jei ji kuria tam tikrą kūrinio prasmės audinio dalį, vertime ši prasmė turėtų būti perteikta.

ŠALTINIAI

1. Milašius O. 1996. *Poezija*. Vilnius: Vaga.
2. Milašius O. 1981. *Poezija*. Vilnius: Vaga.
3. Milosz O. V. de L. 1960. Œvres complètes II. *Poésies II*. – Paris: Editions André Silvaire.

LITERATŪRA

- Armalytė O., Pažūsis L. 1990. *Vertimo teorijos pradmenys*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Ballard M. 2007. *De Cicéron à Benjamin*. Lille: Presses Universitaires du Septentrion.
- Baužytė G. 1989. Oskaro Milašiaus vieta prancūzų simbolizmo poezijoje. *Literatūra* 31 (3), Vilnius: Mokslas, 62–69.
- Cohen J. 1966. *Structure du langage poétique*. Paris: Flammarion.
- Dručkutė G. 1993. *Oskaras Milašius ir Lietuva*. Disertacija daktaro laipsniui įgyti humanitarinių mokslų srityje. Vilnius: VU Visuotinės literatūros katedra.
- Gadameris H.-G. 1999. *Istorija. Menas. Kalba*. Vilnius: Baltos lankos.
- Jakobson R. 1987. *Raboty po poetike*. Moskva: Progress.
- Larose R. 1989. *Théories contemporaines de la traduction*. Québec: Presses Universitaires du Québec.
- Meschonnic H. 1999. *Poétique du traduire*. Paris: Lagrasse.
- Nowotna M. 1997. Prarastų laikų beiėškant Oskaro V. de Miloszo pėdomis. *Semiotika* 5. Vilnius: Baltos lankos, 90–99.
- Riegel M., Pellat J.-C., Rioul R. 1999. *Grammaire méthodique du français*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Paulauskienė A. 1994. *Lietuvių kalbos morfologija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Sezemanas V. 1970. Poetinio vaizdo prigimtis. *Estetika*. Vilnius: Mintis, 322–355.
- Žukas S. Nepavykęs dialogas. *Semiotika* (5). Vilnius, Baltos lankos, 60–76.

LE RÔLE DE LA GRAMMAIRE DANS LA TRADUCTION DE LA POÉSIE : ANALYSE DES TRADUCTIONS DU POÈME D’OSCAR MILOSZ “LA BERLINE ARRÊTÉE DANS LA NUIT“

LIUCIJA ČERNIUVIENĖ

Résumé

Le rôle de la grammaire dans la traduction de la poésie ainsi que dans la traduction littéraire en général est trop souvent négligé. Les connaissances de la grammaire de la langue étrangère font partie des compétences indiscutables du traducteur. Comme le souligne bien R. Jakobson,

les linguistes nient souvent les ressources poétiques que cachent les structures morphologique et syntaxique de la langue. Le poème d'O. Milosz « La berline arrêtée dans la nuit » en est la preuve. Une organisation singulière de l'emploi des temps du futur, du présent et du passé crée un sens dans l'œuvre, ce que démontre bien dans son interprétation « À la recherche des temps perdus selon *Oscar V. de L. Milosz* » M. Nowotna.

Dans le présent article sont analysées quatre traductions en lituanien de ce poème effectuées par quatre traducteurs ou poètes différents. Nous nous sommes également basée sur l'étude de M. Nowotna. L'analyse a démontré que les traducteurs n'avaient pas réussi à déchiffrer l'emploi des temps et leur signification dans leur totalité et le sens de l'original a été en partie perdu dans les traductions.